

Характеристика особи злочинця – працівника митних органів

В даній статті розглядаються питання кримінальної відповідальності працівника митної служби як спеціального суб'єкта злочину.

В данной статье рассматриваются вопросы уголовной ответственности сотрудника таможенной службы как специального субъекта преступления.

Ключові слова: спеціальний суб'єкт злочину, вчинення злочину, митні органи, службова діяльність, зловживання владою, зловживання службовим становищем.

Постановка завдання. Мета цієї статті - вивчення працівника митних органів як спеціального суб'єкта злочину, тобто особи, яка вчиняє злочин у сфері своєї службової діяльності.

Результати дослідження. Учення про спеціальний суб'єкт злочину – службову особу у вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі не має єдиного тлумачення. Це пояснюється тим, що ця галузь юридичних досліджень відзначається особливою складністю та різноплановістю позицій вітчизняних і зарубіжних, авторів, це призводить до наявності протилежних концепцій визначення службової та посадової особи в нашому законодавстві.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до чинного КК України, може наставати кримінальна відповідальність, визнається загальним суб'єктом злочину (ст. 18 ч. 1 КК).

Для визнання працівника митних органів спеціальним суб'єктом злочину, та відповідно, притягнення його до кримінальної відповідальності за вчинення зловживання владою чи службовим становищем, необхідна наявність й інших ознак суб'єкту злочину. В кримінальному законі ці ознаки визначені, як „певні” (ст. 18 ч. 2 КК). Деталізація поняття спеціального суб'єкту надається в кримінальному законодавстві, в статтях Особливої

частини. Однак, поняття спеціального суб'єкту злочину в чинному КК України немає, як немає його і в кодексах інших країн колишнього СРСР (Російської Федерації, Білорусі, Азербайджану, Armenії, Литви та ін.).

Зв'язок проблеми з важливими науковими і практичними завданнями. Обрана тема дослідження відповідає тематиці кримінологічних досліджень в Україні, пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень в системі ДМС України на період рр., затвердженої, планам науково-дослідної роботи Академії митної служби України і кафедри

Аналіз наукових досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема відповідальності за службові (посадові) злочини у зв'язку з її складністю та багатоплановістю відображена в роботах багатьох вітчизняних та іноземних криміналістів. Загальні питання характеристики посадових злочинів висвітлювалися в роботах В.Ф. Кириченка, А.Б. Сахарова, Г.Р. Смолицького, Б.С.Утевського, окремі її види – в монографіях та роботах Б.В. Волженкіна, І.А. Гельфанда, А.А. Герцензона, Б.В. Здравомислова, М.П. Карпушина, А.К. Квіцинія, В.Ф. Кириченка, М.Й. Коржанського, Н.Ф. Кузнецової, Н.П. Кучерявого, М.Д. Лисова, Ю.В. Ляпунова, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, Г.М. Міньковського, Г.К. Мішина, В. Рейсмана, О.Я.Светлова, В.І. Соловійова, Х. Тама, О.Н. Трайніна, І.К. Туркевич, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна, С.А. Шалгунової та ін.

Однак, до цього часу багато питань, що мають важливе значення для практики боротьби з службовими злочинами, не отримали належного розгляду. Питання всевладності чиновників митних органів не отримали уваги зазначених авторів, хоча без пізнання цієї ролі службових осіб (чиновництва), номенклатури в сучасному світі, не можна пізнати і природу службових злочинів. Комплексного дослідження питань попередження зловживання владою або службовим становищем серед працівників митних органів, в Україні не проводилося. Тому і виникла потреба у проведенні саме

такого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В нашому дослідженні ми можемо вести мову про спеціальний суб'єкт злочину – службову особу. Хоча, не всі працівники митних органів можуть бути визнані службовими особами при вчиненні ними злочинів, пов'язаних саме із виконанням службових обов'язків. Тому, на нашу думку, необхідно з'ясувати, який зміст вкладає законодавець у поняття спеціального суб'єкту, а потім, - у поняття службової особи.

Одна група вчених (Г.Н. Борзенков, М.Й. Коржанський, А.М. Лазарев, В.С. Орлов) називає спеціальним суб'єктом злочину особу, якій поряд із загальними ознаками притаманні й додаткові якості. Друга група (В.А. Владимиров, Н.П. Грабовська, Н.С. Лейкіна, В.І. Шакур, С.А. Шалгунова) – говорить про спеціальний суб'єкт як про особу, яка наділена певними конкретними особливостями, визначеними у статтях Особливої частини КК, зокрема, в диспозиціях. Третя група вчених (Ш.С. Рашковська, Р. Оримбаєв) стверджує, що спеціальним суб'єктом необхідно вважати осіб, які крім необхідних ознак суб'єкту злочину (досягнення певного віку та осудності) повинні мати ще особливі, обумовлені їх діяльністю або характером покладених на них обов'язків, ознак, в силу яких тільки вони можуть вчинити певний злочин, зокрема, злочин у сфері службової діяльності).

Однак, ми вважаємо, необхідно погодитися з В.В. Устименком та Ю.В. Тарасовою, які висловлюють думку, що спеціальним суб'єктом злочину повинна визнаватися особа, яка поряд з загальними ознаками суб'єкту (досягнення певного віку, осудність) особливими додатковими ознаками, обов'язковими та необхідними для конкретного складу злочину.

Серед працівників митних органів, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем були такі, що визнавалися спеціальним суб'єктом даного злочину. Який називається службовою особою, а були й випадки, коли службовою особою

не визнавалися, хоча й були спеціальним суб'єктом. Їх відмінності розглянемо після деталізації поняття службової особи.

Кримінальний кодекс 2001 року вживає термін “службова особа”, яке за своїм змістом є тотожним поняттю “посадова особа”, що вживалось у Кримінальному кодексі 1960 року. Назва розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу 2001 року видається більш вдалою за ту, яку мала відповідна глава КК 1960 року (глава VII Особливої частини КК “Посадові злочини”), оскільки, по-перше, суб'єктам окремих злочинів, передбачених у цьому розділі (давання хабара), можуть бути і не службові особи, і по-друге, низка злочинів, які можуть вчинятися лише службовими особами, знаходяться за межами XVII розділу.

Службовими визнаються злочини, що вчиняються службовими особами з використанням наданих їм законом прав і повноважень на шкоду інтересам служби, або невиконання чи неналежне виконання ними своїх службових обов'язків.

Службовий злочин можна визначити як передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, спрямоване на основи нормального функціонування публічного апарату управління, а також на його престиж і авторитет, яке заподіює істотну шкоду цим соціальним цінностям [1, с.4].

Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Так, начальник митного посту П. при виявленні незаявлених у декларації промислових товарів, призначених для ввезення в Україну, на сумму 380 тис. грн., отримав від їх перевізник – підприємця Д. грошову винагороду у сумі 50 тис. грн.

У такому випадку діяння містить всі ознаки складу злочину

зловживання владою або службовим становищем. Об'єктом, на який здійснено посягання П., виступають суспільні відносини, що регулюють правомірну, законну діяльність митного органу, в якому працює П. Об'єктивну сторону зловживання владою характеризує вчинення наступних дій:

1) умисне використання можливостей по службі та займаній посаді, як службовою особою органу влади, своїх повноважень та можливостей по службі на шкоду інтересам окремої особи, зокрема, підприємця Д.;

2) діяння вчинено всупереч інтересам служби правоохоронного органу, в якому працює П. і яким повинні виявлятися всі злочини, вчинені на території обслуговування та прийматися рішення щодо їх припинення та недопущення нових аналогічних злочинів;

3) заподіяння істотної матеріальної шкоди інтересам держави;

4) вчинення протиправного діяння службовою особою, яка є працівником правоохоронного органу.

Головним у визначенні службових злочинів є ознаки суб'єкта – службової особи. Відповідно до закону (примітка до ст. 364 КК України) службовими визнаються особи, які постійно чи тимчасово виконують функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. На думку М.Й. Коржанського, визначення поняття посадової особи не дуже вдале. Він пропонує таке: "Посадовою є особа, яка наділена владними юридичними повноваженнями щодо певного кола інших осіб – надавати їм певні права чи покласти на них певні обов'язки". Не можуть визнаватися посадовими особи, які виконують власне технічні обов'язки – заборони-дозволу чи контроль: кондуктори, вахтери, охоронці та ін. [2].

Злочинність службових осіб, на мою думку, більш небезпечна за

правопорушення приватних осіб, оскільки вона підриває авторитет закону, міцність юридичного порядку. Діяльність службових осіб – правопорушників безпосередньо відбивається на інтересах всієї держави. Разом з цим, повноваження влади, якими наділені службові особи, надають їм можливість більш легко скоювати правопорушення, що робить їх більш небезпечними та ставлять приватних осіб в більш беззахисне становище.

Зміст повноважень службової особи визначається в залежності від обійманої нею посади та обсягу повноважень (обов'язків), покладених відповідною посадою. В чинному законодавстві виділяється три види обов'язків, покладання яких на службову особу дозволяє відносити її до тієї чи іншої групи службовців [3].

Організаційно-розпорядчі обов'язки – це функції по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності.

Адміністративно-господарські обов'язки – це повноваження по управлінню чи розпорядженню чужим (державним, колективним, приватним) майном.

Певне суспільно небезпечне діяння може бути визнане службовим злочином і кваліфікуватися за відповідною статтею Кримінального кодексу лише у тому випадку, якщо воно вчинене службовою особою, тобто особою, яка була наділена повноваженнями представника влади або яка виконувала обов'язки, пов'язані з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Якщо на певну особу в установленому порядку такі обов'язки покладені не були, то ця особа не може бути відповідальною за службові злочини.

Так, бухгалтер ФЕВ, який на час відсутності начальника ФЕВ митного органу, виконував його повноваження і за цей час підписував фінансові документи, надавав вказівки підлеглим тощо, може бути визнаним службовою особою тільки за умови видання по управлінню відповідного

наказу про призначення його тимчасово виконуючим обов'язки. Якщо такого наказу не було, то всі рішення, які були ним прийняті, не мають законної сили, і будь-які зловживання, що були ним вчинені, не можуть розглядатися як службовий злочин.

Представник влади, іще один із видів службової особи, – це особа, яка постійно або тимчасово перебуває на службі в органах державної влади, управління чи місцевого самоврядування і здійснює функції зазначених органів. Така особа наділена правом в межах своєї компетенції давати як для громадян, так і для установ, незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості, вказівки правового характеру, що підлягають обов'язковому виконанню. Також представник влади може застосувати примусові заходи і щодо громадян, які безпосередньо не підпорядковані йому по службі. До представників влади відносяться всі атестовані працівники митних органів. Однак, при вирішенні питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення зловживання владою, необхідно з'ясувати: які функції виконував працівник митних органів під час вчинення протиправного діяння; характер вчиненого (дисциплінарний проступок, адміністративне правопорушення чи суспільно небезпечне діяння (злочин); чи були ним порушені права та свободи підлеглих по службі осіб чи інших громадян; чи може бути це порушення визнано істотним, виходячи із змісту чинного кримінального закону [3].

Щодо правового статусу інших службовців, які працюють в митних органах, то визнання їх службовими особами здійснюється тільки після перевірки обсягу та характеру повноважень, покладених на них у зв'язку з виконанням певних функцій.

Так, водій митного органу може не визнаватися службовою особою залежно від обставин. Вчинення з його вини дорожньо-транспортної пригоди, заподіяння шкоди іншим учасникам дорожнього руху може кваліфікуватися тільки як злочин проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а не як злочин, пов'язаний з виконанням службових обов'язків

представника влади.

Зловживання службовим становищем визнається злочином при наявності трьох ознак в їх сукупності: а) використання службовою особою через дію або бездіяльність свого службового становища всупереч інтересам служби; б) вчинення такого діяння з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб; в) заподіяння вказаними діями істотної шкоди державним чи громадським благам, охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб.

Зловживання службовим становищем передбачає наявність взаємозв'язку між службовим становищем винного і його поведінкою, яка виражається в незаконних діях або бездіяльності. При цьому діяння працівника митної служби – службової особи, як правило, пов'язані безпосередньо з службовим становищем і повноваженнями особи. В цьому випадку вони вчиняються в межах тих прав або фактичних можливостей, якими наділена службова особа саме у зв'язку із займаною посадою, але за своїм змістом суперечить інтересам служби.

Використання службового становища всупереч інтересам служби, що має місце в розглядуваному випадку, передбачає вчинення службовою особою таких діянь, які порушують службові обов'язки і суперечать інтересам державної служби (в митних органах у т. ч.), інтересам підприємства, установи чи організації.

Однак, на мою думку, питання притягнення працівників митних органів до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 364 КК є не зовсім правильним, оскільки судом не доведено, який вид зловживання вчинено: зловживання владою чи зловживання службовим становищем. Тому при вирішенні питання про їх кримінальну відповідальність та кваліфікацію вчиненого діяння суд повинен встановлювати, що зловживали саме службовим становищем, а не наданою владою. Працівники митних органів, які виявили факт вчинення правопорушення чи злочину, повинні

затримувати підозрювану особу, складати відповідні документи і передавати їх особі, яка уповноважена порушувати адміністративне провадження або кримінальне провадження шляхом складання відповідного процесуального документу (постанови). В такій же ситуації, коли працівники митного органу за обійманими ними посадами не мали повноважень приймати рішення щодо порушення кримінального провадження чи відмови в його порушенні, тоді називати їх діяння зловживанням службовим становищем сумнівно.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку. Таким чином, можна зазначити, що питання притягнення до кримінальної відповідальності працівників митних органів за вчинення зловживання владою чи службовим становищем не тільки утворює групу найбільш небезпечних злочинів у сфері службової діяльності, а й є злочином, що може потягти тяжкі наслідки. Як виявилось в процесі дослідження, визначення статусу працівника митних органів як службової особи при вчиненні таких злочинів є головною проблемою слідчої та судової практики. Таким чином, питання притягнення до кримінальної відповідальності працівника митної служби повинно супроводжуватися ретельним вивченням кола його обов'язків по займаній посаді, можливостей по службі та фактично виконаних (невиконаних) ним дій. Лише це дозволить встановити: вчинено дисциплінарний проступок чи злочин.

Бібліографічні посилання:

1. Акрам Трад Аль-Фаїз. Відповідальність за службові зловживання за кримінальним законодавством Йорданії і України (порівняльно-правове дослідження) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук; Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. Національна академія наук України Інститут держави і права ім. В.М.Корецького Київ, 2002. – 17 с.
2. Коржанський М.Й. П'ять статей – сім помилок // Юридичний вісник України. – 1996. – № 8.
3. Примітка 1 до ст.364 КК України.